

Hvor og hvornår opstod runerne? De ældst kendte runeindskrifter er 1800-1900 år gamle. De fleste er fundet nord for Tyskland - i Skandinavien. Dette gælder for hele den over 1000 år lange runeskriftperiode, der gik til ende, da det latinske alfabet vandt overhånd.

Nutidens runekyndige kaldes runologer; og der er blandt disse almindelig enighed om, at inspirationen til runeskriften skal søges i middelhavsområdets alfabetkrift - hvad enten man foretrækker den latinske, den græske eller en skrift afledt fra en af disse to.

Da der ikke er fundet runeskrift fra før Kristi fødsel, mener mange heraf at kunne slutte, at runeskriften er formet i tidlig romersk kejsertid, og at det nok er det latinske alfabet, der er modellen, eller et lokalt alfabet nær Alperne.

Denne alment udbredte opfattelse imødegås imidlertid på kompetent vis af en amerikaner; der i 1984 fik økonomisk støtte til runestudier i Danmark. Han hedder Richard L. Morris og er uddannet i germanske sprog ved University of Illinois (ph.d. 1983) hos professor Elmer H. Antonson (1929-2008).

Richard Morris tog kontakt med Hans Frede Nielsen fra Odense Universitet og Marie Stoklund på Nationalmuseet, begge kyndige i runeskrift og runetidssprog. Morris fik herigennem alsidig indsigt i dansk runeforskning. Frugten af hans studier kan læses i bogen: Richard L. Morris, "Runic and Mediterranean Epigraphy", Odense University Press, 1988, xii + 177 sider.

Richard Morris har gjort den iagttagelse, at runerne har større lighed med tidlig (arkaisk) græsk og latinsk epigrafi (indskrifter på hårdt materiale) end med de standardiserede græske og latinske alfabeter, der bruges i tidlig romersk kejsertid. Han foreslår derfor, at runernes oprindelse skal søges i en noget tidligere alfabetkrift end almindeligt antaget, og at arkaisk eller latinsk epigrafisk skrift er den mest sandsynlige kilde - med arkaisk græsk som en klar favorit.

Han bruger såvel det ældre runealfabets lydverdier som runernes form og den vekslende skriveretning som argument for sin tese. Dertil kommer, at det ældste runealfabet (futharken) med sine 24 bogstaver har en ejendommelighed tilfælles med det græske (og fønikiske) alfabet, nemlig, at de enkelte rune- og bogstaver har individuelle navne, hvad bogstaverne i det latinske alfabet ikke har. Navnene i den ældre futhark er blev rekonstrueret tilbage til den urnordiske form, f.eks. hagalaz (h), sowilo (s), berkanan (b), mammaz (m), dagaz (d) osv. Betydning: hagl, sol, birk, mand, dag.

Efter at Morris har studeret de tre epigrafi-traditioner (arkaisk græsk, arkaisk latinsk, ældre futhark), når han frem til den konklusion, at det må anses for udelukket, at runeskriften kan være lånt fra det standardiserede latinske eller græske alfabet omkring Kristi fødsel.

Morris definerer ordet 'arkaisk' som tiden før den romerske alfabetreform i 293 f.Kr., hvad angår latinsk skrift, og tiden før 402 f.Kr., når det

De tre kolonner viser, set fra venstre: arkaisk græsk, ældre futhark (24 runer), arkaisk latin.

4. Runic Epigraphy

Table 9:
The runes and the archaic Greek and Latin alphabets

Greek	Runes	Latin
ca. 5th-4th century before Christ		ca. 4th-3rd century before Christ
W	F	F I I*
w	f	f
V Y	U	V
u, y	u	u, w
⊗	Þ	---
th	þ	---
Δ A	Ɔ	A A
a	a	a
P P D	R 7	R
r	r	r
K	< A	K F
k	k	k
^ <	X	< G
g	g	c (g)
F	X P	V
w	w	u, w
H Θ H	H H	H
h, e	h	h
M	+	N
n	n	n
I S	I	I
i	i	i
(j)	J	I
(j)	j	(j)
I S J	æ	---
i (?)	æ	---
Π	P	Π P
p	p	p
S S Z	S S Z	S S Z
s	s	s
T	Y X	---
t	t	---
B	↑	T
b	b	t
E	β	B
e	e	b
M	M	E I I*
m	m	M W
l	l	l
l	l	l
qoppa	ng	---
---	ng	---
Δ D	□ M M	Δ D*
d	d	d
Ω	Ϸ	O <
o	o	o

* indicates letter form primarily in use in the limes area.

ARKAISKE RUNER

gælder det græske alfabet. I årene 403-402 f.Kr. gennemførtes der i Athen en skriftreform (v/ Eukleides), hvor det joniske alfabet fra Milet blev gjort til standard-alfabetet og dermed til det klassiske attiske alfabet.

Morris mener, at meget tyder på, at inspirationen til runeskriften skal søges i de græske skriftsystemer, som brugtes forud for denne reform. Disse arkaiske skrifttegn kan imidlertid meget vel have levet videre i græsksprogede områder efter 402 f.Kr., da måden at skrive græsk på var langt mere varieret fra egn til egn, end hvad tilfældet var med det ret ensrettede romerske skriftsystem. Derfor kan (idé)lånet fra arkaisk græsk epigrafisk skrifttradition til runeskrift godt være sket senere end Eukleides' reform.

Hvad kan grunden være til, at der stort set ikke er fundet inskriptioner med runeskrift syd for det skandinaviske område? Hvis rune-alfabetet skulle være inspireret fra skriftformer nær Alperne, som tilhængerne af alpehypotesen foreslår, synes det mærkeligt, at der ikke er fundet tidlige runeindskrifter i Tyskland. En nærliggende forklaring herpå kunne være, at store områder nord for Alperne i århundrederne omkring Kristi fødsel i hovedsagen var befolket af keltere, som ikke er kendt for at bruge runer.

Morris anser det ikke for utænkeligt, at græske handelsrejsende fra Massalia (Marseille), der sejlede nordpå i Atlanterhavet, kan være kommet i kontakt med handelspart-

ner i Skandinavien, og at en af de lokale har lært sig det græske sprog og alfabet (i dets arkaiske form) for siden at kreere runerne til brug for eget sprog. Han må have været tosproget, da han ellers ikke kunne vide, hvilken lyd de enkelte bogstaver stod for i moder-alfabetet.

Morris er ikke den første, der har peget på 'det arkaiske spor', idet allerede Isaac Taylor (1879) og George Hempel (1899, 1902) foreslog, at runernes oprindelse skulle søges i tidlig hellensk skrift. Ifølge Hempel havde Ludvig Wimmer (1839-1920) ignoreret runernes arkaiske karakter og den vekslende skriveretning, de undertiden fulgte (bustrofedon).

Som følge af Wimmers autoritet blandt runologer er 'det arkaiske spor' stort set blevet afvist lige siden, indtil Elmer Antonson (1982) igen undersøgte den arkaiske hypotese. Morris konkluderer: "Hvis man sammenligner runerne med de arkaiske græske og latinske alfabeter, opdager man en slående lighed, hvilket tilsyneladende er blevet ignoreret i de seneste hundrede år. Tavle 9 viser runerne og bogstaverne i de arkaiske græske og latinske alfabeter. Hvis man fjerner kolonne overskrifterne, kan det ved første øjekast være svært at skelne alfabeterne fra hinanden." (s. 152; oversat).

Richard Morris mener, at grundbetydningen i ordet 'rune' er 'kradse' eller 'skrabe', der beskriver processen med at riste runestave på hårdt materiale. Til daglig brug har man formentlig brugt træ eller trætavler

med voks, når man skrev med runer.

For de græsk- og latinkyndige er Morris' bog en guldgrube til forståelse af, hvordan de enkelte bogstaver blev formet over tid: fra fønikisk til græsk til latin.

Dansk rune bog

I 2016 udkom en bog om Danmarks runesten. Det er runolog Lisbeth M. Imer (f. 1973) fra Nationalmuseet, der har forfattet den, og Robert Fortuna (f. 1958), der har farve-fotograferet de udvalgte runesten. Bogens titel er "Danmarks runesten. En fortælling" (Gyldendal/Nationalmuseet), og den er på 366 sider. Lisbeth Imers bog anbefales som et nyttigt supplement til de klassiske danske runeværker fra første halvdel af 1900-årene.

Imer beskriver bogens sigte således: "Selv om runesten blev rejst i store dele af det nordeuropæiske område, vil det være de runesten, der blev rejst i de gamle danske områder, det vil sige det nuværende Danmark, Slesvig samt Skånelandene, der er i fokus." (s. 10).

I otte kapitler fortælles der om produktionen af runesten og deres tekster (s. 20-102), i seks kapitler om konkrete danske runesten i kronologisk perspektiv (s. 103-318). Til sidst i bogen et register med henvisning til de behandlede runesten og til centrale ord fra runeindskrifterne. I den fyldige litteraturliste leder man forgæves efter Richard Morris' bog fra 1988 (Runic and Mediterranean Epigraphy).

Om de tidligste runer skriver Lisbeth Imer: "Allerede i de første århundreder efter Kristi fødsel, altså omtrent samtidig med runeskriftens opståen, blev de første runesten rejst i det, der senere blev til Norge." (s. 103).

At riste runer på sten i det danske område synes at være påbegyndt i 'yngre germansk jernalder' med de ældste 'runesten fra 500- og 600-tallets Blekinge', skriver hun, hvorved hun sigter til de fire runesten fra Lister Land vest for Mørrum Aa.

Det var efter at forfatter og fotograf i embeds medfør havde fotograferet runestene i Jelling i oktober 2010, at ideen til bogen blev til. Derefter fulgte en fotosafari til en lang række runesten på dansk grund, bl.a. i Skaane. Det er der kommet en smuk bog ud af.

Der er bevaret næsten 260 runesten fra det gammeldanske område, dækkende en periode på 400 år fra 700 til 1100 e.Kr. De fleste bevarede runesten er fra tidsrummet 970 til 1030 e.Kr. De sidste er fra begyndelsen af 1100-årene. Der er ikke fundet runesten på de nordatlantiske øer eller Grønland.

Om Skaane skriver Imer bl.a.: "Et eksempel på, at runestene er vigtige kilder til forståelsen af vikingetidens verden, er en gruppe af runesten, som blev rejst i Skåne i 980'erne." (s. 12).

I 2008 oprettede runolog Marie Stoklund (f. 1934) fra Nationalmuseet en database over danske runeindskrifter: runer.ku.dk. Den opdateres løbende med nye runefund, nye tolkninger osv. Litteraturlisten i Imers bog oppegner 10 titler fra perioden 1991-2006 med Marie Stoklund som forfatter.